

ERDÉLYI
VÁROSTÖRTÉNETI TANULMÁNYOK

**ERDÉLYI
VÁROSTÖRTÉNETI TANULMÁNYOK**

Pro-Print Könyvkiadó,
Csíkszereda, 2001

A kötet megjelenését
a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma,

az OM Nemzeti Kutatási és Fejlesztési Program
„Kulturális külpolitika és nemzeti identitás” alprogramja,
és az Illyés Közalapítvány
támogatta.

A kötet a Pro-Print Könyvkiadó
és a Teleki László Intézet
közös könyvkiadási programja keretében készült.

Társszerkesztők:
Pál Judit és Fleisz János

Sorozatszerkesztő: *Bárdi Nándor*
Borítóterv: *Biró Gábor*

ISBN 973-9311-81-4

Előszó

A várostörténet az erdélyi magyar (és nem csak magyar) történetírásban mindmáig az elhanyagolt területek közé tartozik. A millennium időszakának reprezentatív monográfiáit hosszú ideig csak egy-egy részterület szórványos feldolgozása követte. Az utóbbi évtizedek egyre inkább szakszerűsödő történettudománya is szívesebben fordult a társadalom- és művelődéstörténet felé, előszeretettel viseltette a falu, a parasztság világa iránt. A helytörténeten túlmutató tudományos teljesítmény nagyon kevés született.

Az 1989-es fordulat óta eltelt évtizedben aztán megélenkült az érdeklődés a várostörténet iránt is, ezt jelzik az azóta megjelent monográfiák, a Marosvásárhely történetét bemutató tanulmánykötet vagy a különböző szakfolyóiratokban megjelent tanulmányok.

A kötet szerkesztői úgy gondolták, hogy ezek az eredmények indokolják az első számvetést. Jelen kötet elsősorban a magyar kutatások eredményeit kívánta összefoglalni: az erdélyi magyar történészek mellett az erdélyi várostörténettel foglalkozó magyarországi szakemberek is teret kaptak, és mintegy mutatóul a szászok is képviselve vannak, az a két kisebbség tehát, amely egykor az erdélyi városok lakosságának többségét képezte. Az erdélyi várostörténetírás állapota egyelőre nem teszi lehetővé tematikus kötetek összeállítását, ezért jelen kötet is inkább csak a kutatás főbb irányait tükrözi. Az egyetlen, ami összeköti a közölt tanulmányokat, az hogy, a tágabban értelmezett Erdély városfejlődését vizsgálják.

A témakör második világháború utáni eredményeit *Pál Judit* foglalta össze.

A középkori viszonyokat négy tanulmány elemzi. *Rüsz Fogarasi Enikő* a magyar várostörténet elismert szaktekintélyének, Kubinyi

Andrásnak a középkori városok osztályozására kidolgozott módszerét alkalmazza az erdélyi viszonyokra, sorra véve az egyes mutatókat, mint a vásártartási jog, pecséthasználát, különböző egyházi intézmények, elsősorban a középkori városiasodás egyik fő mutatójának tekintett koldulórendek működése; majd ezek alapján egy városhierarchia felállítására tesz kísérletet. *Petrovics István* a középkori Temesvár egyházi viszonyait vizsgálva főképpen Szent Eligius kultuszára tér ki, ennek a nyugat-európai szentnek a tisztelete ugyanis tipikusan a városokhoz kötődik, temesvári megjelenése pedig összefüggésben van Károly Róbert gazdasági reformjaival. *Vekov Károly* írása egy hosszabb időszakot fog át: Gyulafehérvár szerepét elemzi az erdélyi városhálózaton belül a középkorban és a kora újkorban. Vitába szállva a román történetírásban közkeletű véleménnyel, a források alapján kimutatja, hogy Gyulafehérvárnak mint püspöki székhelynek a középkorban ugyan kiemelkedő jelentősége volt az erdélyi vajdaságon belül, de vajdai székhely – és még kevésbé „főváros” – nem volt. A város státusza Mohács után, az erdélyi fejedelemség létrejöttével következésképpen változik meg, amikor is ténylegesen itt lesz a fejedelmi székhely, a város jelentőségét pedig az itt tartott diéták magas száma is mutatja. Ugyanezt a korszakot, de egy másik várost és egy másik témát elemez *Szegedi Edit*. A brassói városi történetírás jelentőségét hangsúlyozva kiemeli a műfaj szerepét a városi emlékezet kialakításában.

A következő öt tanulmány tárgya az újkori városfejlődés: ezen belül a polgárság, polgárosodás, polgári öntudat, valamint a modernizáció, a hagyományos és a modern város közti átmenet kérdéskörét boncolgatják.

Részben ebbe a vonulatba tartozik *Sonkoly Gábor* munkája is: egy esettanulmány kapcsán – Kolozsvár fejlődése az 1790-es „fővárossá” válás nyomán – olyan alapvető kérdéseket elemez, mint a központi és a helyi hatalom kapcsolata, valamint a zárt, kiváltságos városok átalakulása modern, nyitott várossá. Tanulmánya módszertani szempontból is újdonságot kínál. Az erdélyi

nagyvárosokat a német birodalmi városokkal veti össze, de az elméleti modellt árnyaltan alkalmazza az átmenet városaként tárgyalt Kolozsvárra. Elemzi a város társadalmának különböző kategóriáit, a városi kiváltságok megőrzéséért, illetve a polgárjog kiszélesítéséért folytatott harcot, amely a tanács és a városi közönség közti konfliktusban csapódik le, valamint a polgári közvélemény kialakulását. Kolozsvár „sikerét” a XIX. században abban látja a szerző, hogy függetlenségét megőrizve és hagyományait átörökítve – folyamatos kompromisszumok eredményeként – sikerült „nemzeti kulturális központtá” válnia. Ugyancsak Kolozsvárral foglalkozik *Egyed Ákos* tanulmánya is. Az 1848-as forradalom és szabadságharc során országszerte nemzetőrségek alakultak, az általános vonások mellett azonban ezek szervezésében, szerepében sok volt a sajátos, helyi elem is. Az előző tanulmánnyal cseng egybe a hagyományos elemek továbbélésének kimutatása a tanács gondolkodásában, amikor például a nemzetőrséghez való csatlakozást továbbra is vagyoni cenzushoz kötik; ugyanakkor azonban az események hatására felgyorsul az új eszmék terjedése is.

Gyáni Gábor tanulmánya az utóbbi évek egyik legérdekesebb hozzájárulása az erdélyi polgárosodás kérdéséhez. A nemzetközi szakirodalomból ismert „pilléresedés” modelljét alkalmazza Erdélyre, majd röviden elemzi az erdélyi nagyvárosok polgárságának összetételét és a „polgáris” életforma elterjedését. Gyáni írása elsősorban a kérdésfelvetései miatt érdekes, és remélhetőleg megtermékenyítően hat majd a további kutatásokra.

A modernizáció kérdéskörét vizsgálja *Pál Judit*, a Monarchia egyik legelmaradottabb peremvidékén, a Székelyföldön. A székelyföldi modernizáció és urbanizáció a XIX. században felvet egy sor érdekes problémát: mekkora volt az állam szerepe a modernizációban, milyen területeken történt beavatkozás és milyen sikerrel, hogyan reagáltak erre az érintett városok, milyen volt a központi hatalom és a helyi autonómiák viszonya, és végül, de nem utolsósorban, hogyan éltek együtt az archaikus és modern vonások ezekben a városokban.

Ábrahám Barna a dualizmus kori urbanizációs folyamat előrehaladását az erdélyi románok körében vizsgálja. Arra keres választ, hogy milyen mértékben fejlődött ki körükben egy polgári réteg, terjedtek el urbánus viselkedésminták, közösségi formák, és hogyan viszonyult ehhez a sajtó, valamint az értelmiségiek. Az urbánus életforma terejsztésében különösen nagy szerep jutott a különböző egyesületeknek. Bár az erdélyi románság a monarchia felbomlásáig – sőt jó ideig azon túl is – rurális népesség maradt, a városi életforma nem hagyta érintetlenül őket sem. Érdekes ebben a vonatkozásban néhány Szeben környéki nagyközség bemutatása, amelyek a kortársak szemében is mint a román modernizáció modelljei jelentek meg.

Fleisz János a város történetének egyik fontos eseményéből – az 1850-ben bekövetkezett városegysítésből kiindulva mutatja be Nagyvárad polgárosodásának és modernizációjának kérdéseit. A városegysítés és az azt követő kedvező átalakulások hatására Várad lett a dualizmus idején Magyarország egyik legdinamikusabban fejlődő vidéki városa, vagy ahogy Ady fogalmazott „ami Nagyváradon történik kicsiben; eleve és jelképesen egész Magyarország sorsa”. A szerző – kitekintés szintjén – foglalkozik a város sorsának alakulásával egészen napjainkig, bemutatva ennek főbb irányvonalait és jellegzetességeit.

A szerkesztők a kötetet kiindulópontnak szánják, amely bemutatja a kutatások mai állását, a főbb témaköröket és felvet néhány olyan kérdést, amely – reményeik szerint – ösztönzőleg hat a fiatalabb kutatónemzedékre, megkönnyítve későbbi munkájukat. Bízunk abban, hogy az erdélyi magyar történetírásban ma még egyedül álló kezdeményezés a következő időszakban folytatásra talál.

A szerkesztők